

Medicin på kulturens villkor

I det här temanumret av *Socialmedicinsk tidskrift* undersöker etnologer den kulturella grund som medicinen vilar på. Etnologin studerar de föreställningar om liv, död, sjukdom och bot som skapats, och skapas, i en viss historisk kontext; vilken syn på samhället, individen och kroppen som den medicinska blicken genererar och hur människors vardag med sjukdom och ohälsa ser ut. Medicinska förklaringsmodeller och praktiker formas i mötet mellan olika personalgrupper eller mellan patient och personal, men även i förhållande till de förändringar som sker i samhället. Centralt är att beskriva hur synen på hälsa och sjukdom förhandlas fram, omtolkas eller anpassas från situation till situation. I den kulturella process som vårdmötet utgör tydliggörs de olika roller och positioner som är verk samma och som antingen underlättar eller försvårar möjligheten till kommunikation. Genom att avtäckas och beskrivas de föreställningar, normer och värderingar som präglar såväl patienter som vårdpersonal kan etnologin bidra till en större förståelse för medicinens kulturella beståndsdelar.

Intresset för liv, död, hälsa, sjukdom och bot är på intet sätt ett nytt forskningsfält inom etnologin (jfr Tillhagen 1958, Alver m.fl. 1980, Rørbye 1982). Det finns en lång tradition av att studera hur kulturella gränser förhandlas och omförhandlas inom dessa teman. Det handlar om förhållandet mellan friskt och sjukt (Gerholm 1993, Dra-

kos 1997, Malmberg 1991, Hammarlin 2008, Nilsson 2011), liv och död (Svensson 2007, Åkesson 1997) natur och kultur (Frykman 1994, Ideland 2002) samhälle och individ (Jönsson 1998, Salomonsson 1998, Hörnfeldt 2009), för att nämna några av de kategoriseringar och dikotomier som etnologin intresserar sig för.

I takt med att det medicinska fältet fått ett ökat behov av att göra de kulturella processer som påverkar det dagliga arbetet inom vården förståeliga, har etnologer kommit att arbeta allt närmare medicinen. Studier har gjorts av sjukvårdens roll i det mångkulturella samhället (Fioretos 2009), om den allt mer aktiva patienten och dennes ställning i förhållande till vårdpersonal (Hansson 2007, Winroth 2004) och om nya, kontroversiella behandlingars introduktion i sjukvården (Lundin 1997, Lundin och Idvall 2003). Utifrån ett kulturanalytiskt perspektiv och med en etnografisk metod har etnologin synliggjort dessa, många gånger, svärfångade samhälleliga förändringar. Det har visat sig att en kunskap om, och förståelse för, den kulturella kontext som medicinen befinner sig i är central inte minst för att möta de etiska utmaningar som sjukvården idag står inför (jfr Hansson 2006).

I det här temanumret exemplifieras etnologins skiftande empiriska ingångar till studiet av hälsa och medicin. Artiklarna förenas av intresset för kulturella

processer och praktiker på såväl samhälls- som individnivå. Med ett historiskt perspektiv blir det tydligt hur en viss syn på samhället, individen och kroppen präglar vårdens utformning och definitionen av normalt och onormalt. Helena Hörnfeldt beskriver i sin artikel hur den allmänna synen på barnets utveckling omsattes till konkret medicinsk praktik under 1900-talet. Genom en analys av hur BVC:s fyraårskontroll vuxit fram visar Hörnfeldt att den bedömning av barn som tillämpas idag har tydliga kopplingar till synen på barns utveckling som universell. Att medicinsk kunskap innefattar kulturella tolkningar av världen, samhället och individen blir tydligt i Gabriella Nilssons artikel om hur samhället beskrivs i populärmedicinska texter om övervikt och fetma. I beskrivningarna framträder underliggande tankefigurer om det förmoderna respektive moderna samhället som påverkar både hur övervikt och fetma förstås och hur arbetet för att motverka problemet utformas.

När riktlinjer för hur vården ska organiseras påverkas de av normer och värderingar. Det här är ett centralt tema i Kristofer Hanssons artikel om konsekvenserna av att social delaktighet gjorts till ett viktigt mål med habiliteringsträning. Hansson visar hur visionen om att alla ska kunna ta del av samhällets utbud på lika villkor försätter ungdomar som använder rullstol i oväntade och etiskt problematiska situationer där de i mötet med gående tvingas förhålla sig till den tillskrivna identiteten som ”hjälpbehövande”. Även i Finnur Magnússons och Mahin Kiwis artikel om äldre Iranska kvin-

nors vardag blir motståndet mot den här typen av tillskrivna identiteter tydligt. Det framgår att deras strävanden efter att få vara pensionärer på lika villkor som andra pensionärer bryter mot en allmän föreställning om äldre invandrare som mer identifierade med sitt hemlands kultur än med en förment svensk pensionärsidentitet. Pensionärerna i Åsa Alftbergs artikel kan även de sägas göra motstånd, i deras fall mot vårdens påbud om en aktiv, hälsosam livsstil. I berättelserna om sin vardag framställer de den hälsosamma promenaden, som de uppmanats att ta, som någonting meningsfullt bortom den hälsofrämjande aspekten. Att promenera är en sysselsättning de gör för sin egen skull, för att de vill det, inte för att svara upp mot vårdens krav.

Sjukdom kan som kulturell företeelse betraktad utgöra grunden både för identitet och för gemenskap. Det här är ett centralt tema i Anna Johanssons artikel om unga tjejer som skär sig. Tjejernas gemensamma erfarenheter av att bli bemötta på ett visst sätt av vården fungerar meningsskapande och bildar grunden för deras identifikation med varandra. Genom att de i sina beskrivningar av sjukdomen förhåller sig kritiska till den psykiatriska vården skapas gemenskap och identitet. En historisk parallell till detta är den samhälleliga diskussion om särskilda sommarkolonier för barn med diabetes under 1940- och 50-talen, som Markus Idvall beskriver i sin artikel. Då handlade frågan om i vilken utsträckning sjukdomen skulle tillåtas utgöra grunden för identitetskapande eller om detta kunde leda till stigmatisering. Även Martin

Gunnarssons artikel berör frågan om patientgemenskapens betydelse. I hans jämförelse av dialysmottagningar i två nationella kontexter framgår att det medicinska rummets utformning och tingens placering får stora konsekvenser för möjligheten att känna gemenskap. Medicinska praktiker utformas alltid i ett specifikt sammanhang och genom att, som Gunnarsson, jämföra olika kontexter framträder för- och nackdelar med de konkreta val som vården återkommande ställs inför. Niklas Hagen lyfter fram ytterligare en aspekt av sjukdomens identitetsskapande funktion, nämligen hur individen ska förhålla sig till att vara varken frisk eller sjuk. I sin artikel om individer som genomgått prediktiva genetiska tester för Huntingtons sjukdom framgår att den som testat positivt men där sjukdomen ännu inte brutit ut upplever identitetsproblem. Den kulturellt konstruerade gränsen mellan normalt och onormalt, mellan friskt och sjukt upplevs förhållningsbar, liksom frågan om vem det är som ska dra gränsen: vården eller individen själv.

I vårdmötet skapas och positioneras jaget och den andre i förhållande till varandra. Det här gäller inte bara i mötet mellan personal och patienten utan även mellan de anställda. I Katarzyna Wolanik Boström och Magnus Öhlanders artikel om polska läkare som flyttat till Sverige för att jobba i vården framgår att yrkesidentitet och hög status inte utan vidare låter sig överföras från en nationell kontext till en annan, utan att sociala kategoriseringar som klass och kön inverkar på möjligheten att utöva ett till synes transnationellt

yrke som läkaryrket.

Med detta temanummer vill vi som redaktörer visa hur dagens etnologiska forskning kan synliggöra de kulturella villkor som medicinen har att förhålla sig till.

Gabriella Nilsson och Kristofer Hansson
Temaredaktörer

Referenser

- Alver, Bente Gullveig, Klintberg, Bent af, Rørbye, Birgitte och Siikala, Anna-Leena 1980: *Botare. En bok om etnomedicin i Norden*. Stockholm: LTs förlag.
- Drakos, Georg 1997: *Makt över kropp och hälsa. Om leprasjukas självförståelse i dagens Grekland*. Stockholm/Ste-hag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Fioretos, Ingrid 2009: *Möten med motstånd. Kultur, klass, kropp på vårdcentralen*. Lunds Universitet: Institutionen för kulturvetenskaper.
- Frykman, Jonas 1994: Kroppens förvandlingar. Hälsa, medicin och kulturella förändringar i 1900-talets samhälle. I: *Kulturella Perspektiv*. Svensk etnologisk tidskrift, 2, 48-59.
- Gerholm, Lena 1993: Galenskap och djävulskap. En jämförelse av tre förklaringar till schizofreni. I: Gerholm, Lena och Gerholm, Tomas (red.) *Ondskeans etnografi*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Hammarlind, Mia-Marie 2008: *Att leva som utbränd. En etnologisk studie om långtidsjukskrivna*. Stockholm/Ste-hag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Hansson, Kristofer 2006: Introduktion. Etiska utmaningar i en föränderlig hälso- och sjukvård. I: Hansson, Kristofer (red.) *Etiska utmaningar i hälso- och sjukvården*. Lund: Studentlitteratur.
- Hansson, Kristofer 2007: *I ett andetag. En kulturanalys av astma som begränsning och möjlighet*. Stockholm: Critical Ethnography Press.

tema

- Hörnfeldt, Helena 2009: *Prima barn, helt u.a. Normalisering och utvecklingstänkande i svenske barnbäsovård 1923-2007*. Göteborg: Makadam Förlag.
- Ideland, Malin 2002: *Dagens gennyheter. Hur massmedier berättar om genetik och genteknik*. Lund: Historiska Media.
- Jönsson, Lars-Eric 1998: *Det terapeutiska rummet. Rum och kropp i svensk sjuksjukvård 1850-1970*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Lundin, Susanne 1997: *Guldägget. Föräldraskap i biomedicinens tid*. Lund: Historiska Media.
- Lundin, Susanne och Idvall Markus 2003: *Attitudes of Swedes to marginal donors and xenotransplantation. I: Journal of Medical Ethics*, vol. 29, nr. 3, 186-192.
- Malmberg, Denise 1991: *Skammens röda blomma. Menstruationen och en menstruerande kvinnan i svensk tradition*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nilsson, Fredrik 2011: *I ett bolster av fett. En kulturhistoria om övervikt, manlighet och klass*. Lund: Sekel Bokförlag.
- Rørbye, Birgitte 1982: Etnomedicine. I: *Ethnologia Scandinavica. A journal for Nordic Ethnology*, 53-85.
- Salomonsson, Karin 1998: *Fattigdomens besvärjelser. Visionära ideal och vardagliga realiteter i socialt arbete*. Lund: Historiska Media.
- Svensson, Ingeborg 2007: *Liket i garderoben. En studie av sexualitet, livsstil och begravning*. Stockholm: Normal.
- Tillhagen, Carl-Herman 1958: *Folklig läkekonst*. Stockholm: Nordiska Museet.
- Winroth, AnnCristin 2004: *Boteberättelser. En etnologisk studie av boteprocesser och det omprövande patientskapet*. Umeå Universitet: Institutionen för kultur och medier/Etnologi.
- Åkesson, Lynn 1997: *Mellan levande och döda. Föreställningar om kropp och ritual*. Stockholm: Natur och kultur.